

อิสลามการเมืองในการบริหารรัฐสุลต่านบรูไนดารุสซาลาม

สามารถ ทองเฟื้อ*

บทคัดย่อ

นับตั้งแต่ต้นปี 2014 เป็นต้นมา หนึ่งในประเทศเพื่อนบ้านอาเซียนประเทศหนึ่งนั้นคือ ประเทศบรูไนดารุสซาลามได้ประกาศให้กฎหมายซารีอะห์หรือกฎหมายอาญาอิสลามที่มีผลบังคับใช้ในการบริหารจัดการปกครองบ้านเมืองภายในประเทศของตนเองได้อย่างท้าทายโดยมิได้หันเกรงต่อการกล่าวโจมตีจากประชาคมโลกแต่อย่างใด ซึ่งนับได้ว่าเป็นประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังคงดำรงความเป็นอัตลักษณ์ตามแบบฉบับของตนเองได้อย่างน่าสนใจ ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาถึงบทบาทของศาสนาอิสลามกับการเมืองการปกครองและการบริหารกิจการของรัฐภายในประเทศบรูไนดารุสซาลามว่าเป็นอย่างไรและได้นำเอาหลักการใดบ้างที่ทำให้อิสลามการเมืองภายในประเทศของตนเองสามารถที่จะทำให้เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของบรูไนเองที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารรัฐและการปกครองประเทศได้เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ได้ เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการรับรู้เรื่องราวและสร้างการตระหนักรู้ สามารถที่จะเสริมสร้างความรู้เข้าใจที่เกี่ยวข้องกับประเทศเพื่อนบ้านในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนต่อไป

คำสำคัญ : อิสลามการเมือง/ ซารีอะห์/ การบริหารรัฐ/ บรูไนดารุสซาลาม

Islamic Polity and in the State Administration of the Sultanate Brunei Darussalam

Samart Thongfhua**

Abstract

Since the early year of 2014 onwards one of the ASEAN member countries which unique and difference from another ASEAN countries in the region was declared the Shariah Law or the Islamic Law for govern and administrative the country, that is the Sultanate of Brunei Darussalam. The purpose of this article tried to study and examine the role of Islam how this country can apply the Islamic doctrine to governance and administrative the country as a unique identity and different from other that the role of Islam can be involved in politics as well, and for our awareness and understand the neighboring ASEAN member countries in our region which is a part of our the ASEAN Community in the near future.

Keywords: Islamic Polity/ Shariah/ Administration/ Brunei Darussalam

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

** Assistant. Prof., Dr., Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Pattani Campus.

บทนำ

ช่วงต้นปี 2014 เป็นต้นมามีประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นประเทศเดียวในปัจจุบันที่ยังคงใช้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามแบบฉบับที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองที่มีความแตกต่างและไม่เหมือนประเทศใดในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านสมาชิกอาเซียนด้วยกันเองได้ออกมาประกาศบังคับใช้กฎหมายอิสลามหรือที่เรียกกันว่ากฎหมายซารีอะห์ในการบริหารจัดการปกครองบ้านเมืองภายในประเทศของตนเองได้อย่างท้าทายโดยมิได้หวั่นเกรงต่อการกล่าวโจมตีจากประชาคมโลกแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก แม้ว่าในช่วงเริ่มแรกของการประกาศใช้กฎหมายซารีอะห์ดังกล่าวนี้ ชาติตะวันตกได้มีการตำหนิ คัดค้าน ท้วงติงและไม่เห็นด้วยกับการบังคับใช้กฎหมายซารีอะห์นี้ก็ตาม แต่ในที่สุดแล้วก็ไม่สามารถที่จะยับยั้งถึงจุดยืนของผู้นำประเทศและรัฐบาลของประเทศดังกล่าวนี้ได้ ซึ่งประเทศที่ว่านี้ก็คือประเทศบรูไนดารุสซาลามหรือรัฐสุลต่านแห่งบรูไนนั่นเอง นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองและการบริหารกิจการบ้านเมืองที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าเพราะเหตุใดประเทศนี้จึงสามารถที่จะยืนหยัดอยู่ได้ตามอุดมการณ์ที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะเพียงหนึ่งเดียวในกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนที่สามารถนำหลักการศาสนาอิสลามเข้ามาประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการรัฐภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของประเทศอื่นๆ ทั่วโลกได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาถึงบทบาทของศาสนาอิสลามกับการเมืองการปกครองและการบริหารกิจการของรัฐภายในประเทศบรูไนดารุสซาลามว่าเป็นอย่างไรและได้นำเอาหลักการใดบ้างที่ทำให้อิสลามการเมืองภายในประเทศของตนเองสามารถที่จะทำให้เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของบรูไนเองที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารรัฐและการปกครองประเทศได้เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ได้ เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการรับรู้เรื่องราวและสร้างการตระหนักรู้ สามารถที่จะเสริมสร้างความรู้เข้าใจที่เกี่ยวข้องกับประเทศเพื่อนบ้านในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนต่อไป

สภาพทั่วไป

ด้วยकारที่เป็นประเทศที่มีขนาดพื้นที่ประมาณ 5,765 ตารางกิโลเมตรตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะบอร์เนียวที่มีชายฝั่งทางด้านเหนือติดกับทะเลจีนใต้ส่วนดินแดนทางบกที่เหลือถูกล้อมรอบด้วยรัฐซาราวักของมาเลเซีย ทำให้ไม่แปลกใจที่ประชาชนของประเทศส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 67 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มาเลย์ รองลงมาคือกลุ่มชาติพันธุ์จีนร้อยละ 15 กลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองอีกประมาณร้อยละ 6 ส่วนที่เหลือก็จะกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวอินเดีย ชาวยุโรป และชาวต่างชาติอื่นๆ มีอยู่รวมกันประมาณร้อยละ 12 ของประชากรทั้งหมดในประเทศ (นิซันท์ สิงห์พทุธางกูร, 2556, น. 12) แม้ว่าในรัฐธรรมนูญของประเทศได้ระบุเอาไว้ว่าศาสนาประจำชาติคือ

ศาสนาอิสลามก็ตามแต่ก็ยังให้ความสำคัญเป็นอิสระแก่ประชาชนที่จะสามารถเลือกนับถือศาสนาอื่นได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าประชาชนที่อาศัยในบรูไนที่เป็นชาวพื้นเมืองก็ยังคงมีลัทธิความเชื่อตามกลุ่มชนเผ่า นั้นๆ และยังมีผู้คนที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ศาตอลิกพอให้เห็นอยู่บ้าง มีภาษาที่ใช้เป็นภาษาราชการก็คือภาษามลายูและภาษาอังกฤษ เช่นเดียวกันกับประเทศมาเลเซียนั่นเอง อย่างไรก็ตามในพจนานุกรมการเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของ Michael Leifer (2001, น.19) ได้ระบุไว้ว่า ในช่วงศตวรรษที่ 15 และ 16 บรูไนได้ปกครองบริเวณส่วนใหญ่ของเกาะบอร์เนียว (เป็นที่มาของชื่อเกาะบรูไน) และภาคใต้ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ดินแดนในครอบครองนี้เล็กลงมากในหลายศตวรรษต่อมา ระบบอาณานิคมอังกฤษทำให้อัตลักษณ์เฉพาะยังคงอยู่ต่อมาแต่ก็ทำให้สูญเสียดินแดนต่อไปอีก บรูไนเป็นดินแดนอารักขาในปี 1888 และกว่าจะได้มาซึ่งรัฐบาลที่ปกครองตนเองก็ถึงปี 1959 โดยได้รับโอนอำนาจการรักษาความมั่นคงภายในเมื่ออังกฤษยกเลิกการให้หลักประกันด้านความมั่นคงโดยอัตโนมัติ แล้วแทนที่ด้วยการจัดการด้านการป้องกันแบบมีการปรึกษาหารือ บรูไนได้รับอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ในเดือนมกราคม 1984 เมื่อได้รับมอบหมายความรับผิดชอบด้านการต่างประเทศจากอังกฤษนั่นเอง

สำหรับรูปแบบการปกครองและการบริหารประเทศนั้นก็ยังมีลักษณะที่โดดเด่นในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบอบราชาธิปไตยแบบสุลต่านอิสลามตามแบบมลายูภายใต้รัฐธรรมนูญของประเทศ ซึ่งด้วยสภาพที่มั่นคงของสถาบันกษัตริย์ที่มีความใกล้ชิดกับสถาบันศาสนา กล่าวคือยึดมั่นในหลักการศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดและกับการที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำมันและก๊าซธรรมชาติที่ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติหลักที่สำคัญของประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้บรูไนเป็นประเทศที่มีรายได้ประชาชาติสูงที่สุดประเทศหนึ่ง ประชาชนภายใต้รัฐสุลต่านแห่งนี้จึงมีความกินดีอยู่ดีแม้ว่าการบริหารประเทศจะยังคงตกอยู่ในการควบคุมดูแลขององค์สุลต่าน พระราชวงศ์และคณะรัฐบาลที่องค์สุลต่านได้คัดเลือกแต่งตั้งมาก็ตาม (สามารถ ทองเฟือ, 2550, น.78) ซึ่งด้วยสภาพดังกล่าวนี้จึงมิได้ทำให้ประชาชนชาวบรูไนมีความรู้สึกอึดอัดหรือไม่พอใจใดๆ ในการบริหารจัดการกิจการบ้านเมืองหรือในการออกกฎหมายต่างๆ ในการบังคับใช้กับพวกเขา อันเนื่องมาจากการที่ประชาชนชาวบรูไนมีรายได้และรัฐเองก็ได้ให้สวัสดิการอย่างเต็มที่ จึงกลายเป็นสิ่งที่ชาวบรูไนมีความสุขและยินดีกับสิ่งที่พวกเขาได้รับในสิทธิที่ทางรัฐสุลต่านของพวกเขามอบให้ซึ่งอาจดูแล้วเหมือนกับว่าไม่เป็นไปในรูปแบบประชาธิปไตยเหมือนกับประเทศส่วนใหญ่ในโลกยึดถือและปฏิบัติกันก็ตามสำหรับสิ่งที่เป็หัวใจหลักของการปกครองและการบริหารประเทศนั้นก็คือหลักการศาสนาอิสลามนั่นเอง เหมือนกับที่ Gunn, G. (1997, pp.8-11) ได้กล่าวไว้ว่าการใช้แนวความคิดของอิสลามเข้ามาในประเทศนี้ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยที่อยู่ภายใต้อจักรวรรดินิยมอังกฤษประมาณ ศตวรรษที่ 20 เพื่อปลดแอกจากการปกครองของอาณานิคม

หลักการศาสนาอิสลามจึงเริ่มนำมาใช้และกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของประเทศไทย ภายใต้ดำเนินงานการบริหารและการปกครองดังกล่าว บรูไนจึงนำแนวทางอิสลามเพื่อเรียกร้องถึงสถานภาพในการปกครองตัวเองขึ้นในปี 1959 และเป็นเอกราชอย่างสมบูรณ์ในปี 1984 วิธีการดังกล่าวนับเป็นหนทางแห่งศาสนาที่บรูไนได้นำมาใช้เพื่อปกป้องสถาบันที่สำคัญของรัฐในประเทศตนเอง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้อาจกล่าวได้ว่าบรูไนนับเป็นประเทศที่มีความเป็นหนึ่งทางด้านการเมืองด้วยการรักษาโครงสร้างและรูปแบบระบบการบริหารรัฐของตนเอง ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมืองและการบริหารภายใต้วัฒนธรรมมลายู มีหลักการศาสนาอิสลามโดยการมีระบบสุลต่านเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศและศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประจำชาติ ทั้งหมดเหล่านี้คือแนวทางที่ดีในการบริหารประเทศและเป็นรัฐสวัสดิการให้กับประชาชนชาวบรูไนนั่นเอง

อิสลามการเมืองและหลักการบริหารรัฐตามแนวคิด “ราชาธิปไตยอิสลามมลายู”

บรูไนดารุสสลามเป็นรัฐเล็กๆ ในเกาะบอร์เนียว มีระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตามรูปแบบของอิสลามมาเลย์ (Islamic-Malay) ซึ่งตามระบบการปกครองแบบนี้ สุลต่านเป็นทั้งประมุขพร้อมๆ กับการเป็นประมุขทางศาสนา ดังนั้นสุลต่านฮัสซานัล โบลเกียร์เป็นทั้งผู้นำสูงสุดทางศาสนาและประมุขทางการบริหารการปกครองประเทศ สุลต่านคัดเลือกคณะรัฐมนตรีและเจ้าหน้าที่ระดับสูงของชาติซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกภายในครอบครัวและคนใกล้ชิด (จรัญ มะลูลีม กิติมา อมรทัต และพรพิมล ตรีโชติ, 2539, น.234) อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการทางการเมืองของประเทศบรูไนดารุสสลามไม่มีความซับซ้อนอะไรมาก จากประเทศที่มีอาณาเขตไม่กว้างและมีประชากรไม่ถึงครึ่งล้าน จึงเป็นเรื่องไม่ยากที่จะควบคุมและดูแล บริหารจัดการบ้านเมือง กอปรกับบรูไนดารุสสลามได้จัดสวัสดิการและการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ปัญหาภายในจึงไม่ค่อยได้เห็นมากนัก ขณะที่กระบวนการอิสลามทางการเมืองขึ้นอยู่กับเจตนารมณ์ขององค์สุลต่านเป็นสำคัญ แต่ในแง่ของโครงสร้างทางการเมืองพบว่าอิสลามมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดทิศทางการเมืองและการบริหารประเทศของบรูไนดารุสสลาม

สำหรับอุดมการณ์ทางการเมืองและการบริหารกิจการแห่งรัฐสุลต่านบรูไนดารุสสลามนั้นได้เน้นย้ำถึงอุดมการณ์หรือแนวคิดที่เรียกกันว่า “Melayu Islam Beraja” (MIB) ซึ่งเป็นอุดมการณ์แห่งรัฐอันประกอบไปด้วย ภาษาและวัฒนธรรมมลายู ศาสนาอิสลามและการเมืองการปกครองในระบอบราชาธิปไตยซึ่งสมเด็จพระราชาธิบดีหรือองค์สุลต่านทรงเป็นผู้ปกครอง ซึ่งองค์สุลต่านฮัสซานัล โบลเกียร์ได้นำแนวความคิดนี้มาเป็นอุดมการณ์หลักในการบริหารและปกครองประเทศ โดยได้ให้คำอธิบายเอาไว้ว่า มันเป็นความพยายามกลับไปสู่รากฐานของชาติ อุดมการณ์นี้เต็มไปด้วย

ด้วยหน้าที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในการใช้เพื่อปกป้องศาสนาอิสลามแบบเคร่งครัดตามหลักคัมภีร์และจากภัยคุกคามภายนอก และเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของบรูไนเอง โดยมีการเชื่อมโยงแนวความคิดแบบอนุรักษนิยมของอิสลามกับวัฒนธรรมดั้งเดิมแบบมลายูที่มีราชาธิปไตยเป็นศูนย์กลาง อีกทั้งเป็นการกำหนดให้เป็นหลักสูตรการศึกษาที่นับเป็นวิชาบังคับของประเทศทั้งระดับโรงเรียนและระดับอุดมศึกษาอีกด้วย Melayu Islam Beraja (MIB) ภายใต้โครงสร้างแห่งการดำเนินการภายใต้แนวทางแห่งกฎหมาย

ตั้งแต่เดือนกรกฎาคมปี 1990 ในการครองอำนาจภายใต้ระบบสุลต่านของประเทศบรูไน เนื่องในโอกาสครบรอบ 44 ปีนั้น การนำเสนอแนวความคิดและมีการเปิดประเด็นอุดมการณ์ของรัฐ ภายใต้ “Melayu Islam Beraja (MIB)” หรือ Malay Islam Monarchy “ราชาธิปไตยอิสลามมลายู” ได้มีการแถลงออกอย่างชัดเจนเหมือนที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น การนำเสนอแนวความคิดดังกล่าวนี้ ไม่ได้เป็นนวัตกรรมใหม่แห่งการบริหารการปกครองของประเทศภายใต้แนวทางการบริหารกิจการรัฐสุลต่านแห่งนี้ ทว่ามันคือสิ่งที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ประเทศได้รับเอกราชจากอาณานิคม เพราะมันเป็นพื้นฐานแห่งรัฐที่ประเทศบรูไนได้นำเสนอและปรับใช้กันมาโดยตลอดอย่างยาวนาน อุดมการณ์ดังกล่าวได้มีการนำเสนอและวางเป็นหลักการผ่านระบบการปกครองอย่างเป็นทางการของประเทศมาตั้งแต่ต้น ด้วยหลักการของแนวความคิดดังกล่าวบรูไนจึงกลายเป็นประเทศที่ดำเนินการผ่านแนวความคิดชาติพันธุ์ของประชาชนผ่านวัฒนธรรมของชาวมลายูเป็นหลัก ภายใต้หลักการปกครองที่ยึดถือศาสนาอิสลามเป็นศาสนาของประเทศและการเคารพกษัตริย์ภายใต้เงื่อนไขแห่งระบบราชาธิปไตยในการปกครองประเทศ การใช้แนวความคิดดังกล่าวภายใต้โครงสร้างแห่งรัฐด้วยการใช้ราชาธิปไตยอิสลามมลายู “Malay Islamic Monarchy” หรือ Melayu Islam Beraja (MIB) เป็นเครื่องมือของรัฐภายใต้ระบบสุลต่านในการปกครองภายใต้แนวความคิดหลักการของระบบการปกครองแบบอิสลามด้วยการใช้วัฒนธรรมมลายูและรูปแบบการปกครองผ่านประเพณีแห่งระบบราชาธิปไตย

การเกิดขึ้นของแนวความคิด MIB นั้นเป็นแนวความคิดพื้นฐานของบรูไนนับตั้งแต่การเกิดขึ้นของระบบสุลต่านในประเทศประมาณศตวรรษที่ 14 และได้นำมาเกี่ยวพันกับหลักกฎหมายของประเทศภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญครั้งแรกที่ได้มีการร่างขึ้นในปี 1959 โดยการเชื่อมโยงและระบุไปถึงภาษาประจำชาติของประเทศนั้นก็คือ ภาษามลายูเป็นหลัก ศาสนาประจำชาติคือ ศาสนาอิสลาม และการปกครองในระบบสุลต่านนับเป็นแนวทางการปกครองที่สำคัญที่สุดใช้ในการบริหารการจัดการของรัฐ” (Government of Brunei Darussalam, 1988, p.21) แนวความคิดพื้นฐานเหล่านี้ได้มีการดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งประเทศได้รับอิสรภาพจากอาณานิคม ในปี 1984 และสุลต่านได้ประกาศว่าประเทศบรูไนนับเป็น Negara Melayu Islam Beraja (a Malay Islamic

Monarchical State) (เมืองแห่งวัฒนธรรมมลายูภายใต้ศาสนาอิสลามโดยมีองค์สุลต่านเป็นผู้ปกครองสูงสุดแห่งรัฐ) ซึ่งในปี 1984 สุลต่านได้กล่าวสุนทรพจน์เกี่ยวกับอิสราฟของประเทศบรูไนว่าเป็นประเทศที่มีอำนาจอธิปไตยเป็นของตัวเอง เป็นอิสระจากการเป็นประเทศอาณานิคมของจักรวรรดิและเป็นประเทศประชาธิปไตยเชื้อสายมาเลย์ที่ดำรงไว้ภายใต้หลักการแห่งอิสลามในระบอบการปกครองแบบสุลต่านและการอบรมจริยธรรมและคุณธรรมของพลเมืองในประเทศได้คำสอนและหลักการอิสลาม

รัฐราชาธิปไตยอิสลามมลายู หรือ Negara Melayu Islam Beraja (a Malay Islamic Monarchical State) นั้น มีองค์ประกอบต่างๆ ภายใต้แนวความคิดที่เราจะจัดกันได้ว่าได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางด้านวิถีวัฒนธรรมมลายู มีศาสนาอิสลามเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของพลเมือง และมีระบอบการปกครองของประเทศนั้นภายใต้ระบบราชาธิปไตยโดยมีสุลต่านเป็นประมุขสูงสุด ดังที่ Siddique (1985, p.101) ได้กล่าวอ้างถึงพระราชดำรัสขององค์สุลต่านเอาไว้ในการประชุมสุดยอดคนหนุ่มสาวมุสลิมที่ได้จัดขึ้นในเดือนมีนาคม 1984 ที่พระองค์ได้ทรงนำเสนอและมุ่งเน้นความสำคัญของศาสนาอิสลามไว้อย่างน่าสนใจว่า “ข้าพเจ้าขอขอบคุณอัลลอฮ์ที่ได้กำหนดให้ประเทศบรูไนในอารักขาเป็นประเทศอิสลามตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 ด้วยเหตุผลดังกล่าว บทบาทของศาสนาอิสลามนั้นได้เข้ามามีความสำคัญกับวิถีชีวิตของพวกเราจนถึงปัจจุบัน ผ่านการพยายามของสุลต่านคนแรกของเราในประเทศนี้และนี่คือความตั้งใจของข้าพเจ้าในการที่จะสนับสนุนให้รัฐบาลของข้าพเจ้าเพื่อใช้แนวทางอิสลามในการดำเนินการด้วยแนวทางของอะลิสุนนะฮ์วัลญามาอะฮ์ (Ahli Sunnah Wal Jamaah กลุ่มผู้ศรัทธาที่เจริญรอยตามแนวทางของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเป็นพื้นฐานในการบริหารกิจการงานของรัฐบาลภายใต้กิจการของรัฐ” ดังนั้นแนวคิดของ MIB นั้นก็คือปรัชญาการบริหารจัดการของรัฐในประเทศบรูไนในอารักขานั้นเอง

กฎหมายอิสลามกับการบริหารรัฐของบรูไน

อันที่จริงแล้วกฎหมายอิสลามหรือกฎหมายชาร์อะฮ์ (Shari'ah) นั้น คือประมวลข้อกฎหมายที่มาจากหลักคำสอนของศาสนาและหลักนิติศาสตร์พื้นฐานของศาสนาอิสลาม โครงสร้างทางกฎหมายจะครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลและสาธารณชนตลอดจนครอบคลุมด้านต่างๆ ในชีวิตประจำวันทั้งระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบการดำเนินธุรกิจ ระบบการธนาคาร ระบบธุรกรรมหรือทำสัญญา ความสัมพันธ์ในครอบครัว หลักการอนามัย ปัญหาของสังคมและอื่นๆ ด้วยเหตุนี้บทบาทของหลักชาร์อะฮ์หรือกฎหมายอิสลามนั้นจึงมีอยู่ให้เห็นเสมอใน

พฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวันของมุสลิมแต่ละคนตั้งแต่เกิดจนตาย ก่อนจะยกมาเป็นระดับครอบครัว ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

กฎหมายอิสลามหรือชารีอะห์นั้นมีความมุ่งที่จะคุ้มครองมนุษย์ใน 5 ประการด้วยกัน ได้แก่ ศาสนา ชีวิต สติปัญญา เชื้อสาย และทรัพย์สิน รวมถึงรักษาสិทธิส่วนบุคคลและสิทธิประโยชน์ส่วนรวมตลอดจนการจัดระเบียบสังคมทุกระดับให้เป็นไปตามครรลองที่ถูกต้องและเป็นธรรม การปฏิบัติตามกฎหมายอิสลามมีผลทำให้บุคคลมีความเป็นปกติสุขและสังคมโดยรวมเกิดความสงบเรียบร้อย กฎหมายชารีอะห์นั้นได้สาระมาจากพระคัมภีร์อัลกุรอานและแนวทางของท่านศาสดานบีมุฮัมมัดที่ชี้นำทุกคนให้พึงปฏิบัติต่อพระเจ้า พึงปฏิบัติต่อตัวเองและพึงปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน โดยนำอัลกุรอานมาใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานลำดับแรก หากพบตัวบทปรากฏอย่างชัดเจนก็ไม่จำเป็นต้องค้นหาหลักฐานจาก*ฮิสสุนนะห์*หรือแนวปฏิบัติของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด แต่ถ้าไม่พบหลักฐานจากอัลกุรอานหรือพบหลักฐานแต่หลักฐานไม่ชัดเจนหรือพบหลักฐานแต่หลักฐานไม่มีรายละเอียดมาก สามารถไปค้นหาจาก*ฮิสสุนนะห์*เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจปัญหาหรือขยายเพิ่มเติมได้ โดยแหล่งที่มาทั้งสองนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขแม้กาลเวลาจะผ่านไป

ก่อนหน้านี้บรูไนยังคงใช้หลักกฎหมายอังกฤษเนื่องจากในอดีตนั้นอยู่ภายใต้อารักขาของประเทศอังกฤษมาเป็นระยะเวลายาวนาน สำหรับชาวมุสลิมใช้กฎหมายชารีอะห์แทนกฎหมายแพ่งในหลายสาขา โดยรัฐธรรมนูญของบรูไนในปัจจุบันได้กำหนดให้สมเด็จพระราชาธิบดีหรือองค์สุลต่านนั้นทรงเป็นองค์อธิปัตย์ นั่นก็หมายความว่าพระองค์ทรงเป็นทั้งประมุขและนายกรัฐมนตรี ซึ่งสมเด็จพระราชาธิบดีหรือสุลต่านองค์ปัจจุบันก็คือฮัสซานัล โบลเกียห์ซึ่งทรงเป็นสมเด็จพระราชาธิบดีองค์ที่ 29 ของรัฐสุลต่านแห่งบรูไนดารุสซาลามนี้ที่ได้ทรงขึ้นครองราชย์มาตั้งแต่ปี 1967 เป็นต้นมานั้นยังทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังอีกด้วย นอกจากนี้แล้วองค์สุลต่านพระองค์นี้ได้ทรงวางแผนบริหารกิจการบ้านเมืองด้วยหลักการทางศาสนาอิสลามเป็นพิเศษ เพื่อปลูกฝังให้ลูกหลานของชาวบรูไนยึดถือวัฒนธรรมอันดีงามตามแบบแผนของศาสนาอิสลาม ซึ่งองค์สุลต่านเองก็ทรงเป็นแบบอย่างของมุสลิมที่ดีอยู่เสมออีกด้วย (วิทย์ บัณฑิตกุล, 2555, น.32) อย่างไรก็ตาม เจตนารมณ์ของการบริหารกิจการบ้านเมืองภายใต้การนำขององค์สุลต่านฮัสซานัล โบลเกียห์แห่งบรูไนดารุสซาลามนั้นได้สร้างปรากฏการณ์ใหม่อีกครั้งหนึ่งในช่วงต้นปี 2014 กล่าวคือองค์สุลต่านหรือสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งบรูไนพระองค์นี้ทรงประกาศให้กฎหมายอาญาอิสลามให้เริ่มมีผลบังคับใช้ในระยะแรกอย่างเป็นทางการตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2014 เป็นต้นมา ซึ่งตามรัฐธรรมนูญของบรูไนนั้นองค์สุลต่านทรงมีพระราชอำนาจในการมีพระราชวินิจฉัยให้บังคับใช้กฎหมายได้เพื่อให้เกิดสันติสุขแก่ประชาชน

ชาวบรูไนในตัวเอง และกฎหมายอาญาอิสลามของบรูไนในนั้นไม่ได้มาทดแทนกฎหมายอาญาทั่วไปที่มีอยู่เดิมแต่อย่างใด กล่าวคือจะบังคับใช้ควบคู่กันกับกฎหมายอาญาทั่วไป โดยเมื่อพบผู้กระทำความผิดจะมีกระบวนการพิจารณาว่าจะถูกดำเนินคดีด้วยกฎหมายใด

ในพระราชดำรัสขององค์สุลต่านหรือสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งบรูไนในพิธีประกาศบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2014 (จดหมายข่าววันจันทร์ฯ.Vol.5/2014) มีใจความตอนหนึ่งว่า การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวนี้เป็นการฟื้นฟูกฎหมายอาญาอิสลามซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีการบังคับใช้มาแล้วในบรูไนเมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมา และเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะต้องทำให้มีการบังคับใช้กฎหมายของอัลลอห์ จึงขอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งใจดำเนินการเพื่ออัลลอห์โดยไม่ลังเลใจ นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำรัสต่อประเด็นเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อต่างชาติและกลุ่มสิทธิมนุษยชนว่าบรูไนไม่เคยมองผู้อื่นหมายถึงต่างชาติในแง่ลบต่อการทำกระทำใดๆ ของผู้นั้น เพราะถือเป็นสิทธิในการเลือกและบรูไนไม่ได้คาดหวังที่จะให้ผู้อื่นยอมรับและเห็นด้วยกับบรูไน แต่ผู้อื่นก็ควรเคารพในสิทธิในการเลือกบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวของบรูไน ดังที่บรูไนให้ความเคารพต่อสิทธิของผู้อื่น การบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามเป็นไปตามพระประสงค์ของอัลลอห์ซึ่งถือเป็นที่สุด ไม่มีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีใดๆ ทั้งนี้ทรงยินดีที่ประชาชนชาวบรูไนให้การสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามในบรูไนให้การสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามในบรูไนอย่างเต็มรูปแบบ

สำหรับระยะเวลาในการบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามหรือชารีอะห์ในบรูไนนั้น มีการดำเนินการเป็น 3 ระยะด้วยกัน (จดหมายข่าววันจันทร์ฯ.Vol.4/2014) ซึ่งจะทยอยบังคับใช้เป็นระยะๆ จนเสร็จสมบูรณ์ภายในสองปี ดังนี้คือในระยะแรก คือเมื่อกฎหมายชารีอะห์นี้มีผลบังคับใช้เป็นที่ยอมรับเรียบร้อยแล้ว (1 พฤษภาคม 2014) กล่าวคือหกเดือนหลังจากการประกาศในราชกิจจานุเบกษา กฎหมายนี้จะบังคับใช้ในคดีที่ว่าด้วยความผิดทั่วไปในความผิดสถานเบา ตัวอย่างเช่น การที่ผู้ชายมุสลิมไม่ไปละหมาดวันศุกร์ การไม่เคารพวัตรปฏิบัติของมุสลิมในเดือนรอมฎอน การประพฤติไม่เหมาะสมในที่สาธารณะ โดยจะยังไม่บังคับใช้กับความผิดที่มีบทลงโทษด้วยการจำคุกหรือประหารชีวิต แต่ที่มีบทลงโทษปรับหรือจำคุก และในระยะที่สอง คือ หลังจาก 12 เดือนของวันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา (ณ ที่นี้ คือตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2014) จะบังคับใช้กับความผิดที่มีบทลงโทษตามที่ได้ระบุเอาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานและแนวทางของท่านศาสนานบีมุฮัมมัดหรือ *อัสสุนนะห์* แต่ยังไม่บังคับใช้กับความผิดที่มีโทษประหารชีวิต ตัวอย่างเช่น ความผิดประเภทลักขโมย มีบทลงโทษด้วยการตัดมือ เป็นต้น สำหรับในระยะที่สาม หลังจาก 24 เดือนของวันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา (ณ ที่นี้คือตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2015) จะมีผลบังคับใช้อย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งรวมถึงความผิดที่มีโทษประหารชีวิตด้วย ซึ่งถือว่าเป็นความผิดร้ายแรง อาทิเช่น ปล้น

ผิดประเวณี การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายกับชายหรือหญิงกับหญิง การฆ่าผู้อื่น โดยเจตนา ซึ่งประเภทความผิดเหล่านี้จะมีโทษถึงขั้นการประหารชีวิต เป็นต้น

กฎหมายชารีอะห์ของบรูไนได้กำหนดกรอบการบังคับใช้และประเภทของความผิดให้กับประชาชนในบรูไนเอาไว้ 3 กลุ่มด้วยกัน (จดหมายข่าวบันดาร์ฯ.Vol.4/2014) ได้แก่ กลุ่มที่ 1 บังคับใช้เฉพาะเพียงชาวมุสลิมเท่านั้น เช่น การละทิ้งศาสนาอิสลาม การเคารพบูชาลัทธิหรือเทพเจ้าอื่นนอกเหนือจากศาสนาอิสลาม การไม่ถือศีลอดในเดือนรอมฎอน เป็นต้น กลุ่มที่ 2 บังคับใช้ทั้งชาวมุสลิมและผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม เช่น ความผิดในการลักขโมย การปล้น การฆาตกรรม การทำร้ายร่างกายผู้อื่น การดูหมิ่นศาสนาอิสลามและคัมภีร์อัลกุรอาน การไม่เคารพวัตรปฏิบัติของชาวมุสลิมในเดือนรอมฎอน เช่น การดื่มหรือรับประทานอาหารในที่สาธารณะในช่วงกลางวันของเดือนรอมฎอน การดื่มสุราในที่สาธารณะ การประพฤติไม่เหมาะสมในที่สาธารณะ เช่นการสัมผัสและการแสดงความรักด้วยการกอดหรือจูมพิต เป็นต้น สำหรับในกลุ่มที่ 3 คือความผิดที่ผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมต้องรับโทษด้วยหากมีความเกี่ยวข้องกับมุสลิม เช่น การผิดประเวณีกับชายหรือหญิงที่เป็นมุสลิม การอยู่ใกล้ชิดกับชายหรือหญิงที่เป็นชาวมุสลิมในสถานที่ลับตาคน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประมวลกฎหมายอาญาอิสลามนับว่าเป็นกฎหมายที่ถูกบัญญัติไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน โดยให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับกระบวนการพิสูจน์ความผิดของผู้กระทำผิดที่มีบทลงโทษร้ายแรงจะเน้นพยานบุคคลซึ่งเห็นการกระทำความผิดด้วยตาอย่างชัดเจน จะต้องไม่ใช่เป็นการคาดเดา หากในกรณีเงื่อนไขของการพิสูจน์หลักฐานความผิดไม่ครบถ้วนตามหลักการศาสนาอิสลาม ความผิดดังกล่าวก็จะถูกนำไปสู่การพิจารณาด้วยกฎหมายทั่วไป

สำหรับจำนวนของพยานบุคคลสำหรับการพิสูจน์ความผิดในด้านต่างๆ ได้กำหนดเอาไว้แตกต่างกันไปแล้วแต่เฉพาะกรณี ตัวอย่างเช่น การลักขโมย ปล้น ฆ่า หรือการกล่าวหาผู้อื่นว่ากระทำผิดประเวณี การดื่มสุรา และการละทิ้งศาสนาอิสลาม จะต้องมีประจักษ์พยานที่มีความยุติธรรมเพศชายจำนวน 2 คน ในกรณีความผิดเรื่องการข่มขืน การผิดประเวณี การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายกับชายหรือหญิงกับหญิง จะต้องมีประจักษ์พยานที่มีความยุติธรรม เพศชาย 4 คน แต่หากเป็นความผิดกรณีการทำร้ายร่างกาย นอกเหนือที่จะต้องประจักษ์พยานที่เป็นเพศชาย 2 คนที่มีความยุติธรรมแล้วก็จะรวมถึงคำให้การของผู้ถูกกระทำหรือเหยื่ออีกด้วย ในส่วนของบทลงโทษนั้นโดยทั่วไปแล้วจะแบ่งได้ออกเป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทแรก เป็นบทลงโทษที่มีการกำหนดเอาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานและ*ฮิสสุนนะห์* แนวทางของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด ซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงบทลงโทษได้ อาทิเช่น บทลงโทษในความผิดฐานลักขโมย ผิดประเวณี เปลี่ยนศาสนา ฆ่าคนตายโดยเจตนา เป็นต้น ซึ่งบทลงโทษประเภทนี้ในกฎหมายชารีอะห์จะเรียกว่าบทลงโทษ Hudud สำหรับบทลงโทษอีกประเภทหนึ่งเรียกกันตามกฎหมายชารีอะห์ว่าบทลงโทษ Ta'zir ซึ่ง

เป็นบทลงโทษที่ไม่ได้มีการกำหนดเอาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลสุนนะห์ โดยบทลงโทษประเภทนี้ขึ้นกับดุลพินิจของศาลในการพิจารณาและกำหนดบทลงโทษผู้กระทำผิด ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าบทลงโทษทั้งสองประเภทข้างต้นนั้นย่อมมีทั้งรุนแรงและไม่รุนแรงแตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับว่าเป็นความผิดที่รุนแรงมากน้อยเพียงไหนนั่นเอง

ในกฎหมายอาญาอิสลามของบรูไนที่บังคับใช้มาตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2014 นั้น ได้กำหนดบทลงโทษสำหรับความผิดร้ายแรงเอาไว้หลายความผิดด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น การลักขโมย มีบทลงโทษด้วยการตัดมือ การผิดประเวณีกับผู้ที่ไม่แต่งงานมีสามีหรือภรรยา มีโทษปาหินจนเสียชีวิต หากผิดประเวณีกับผู้ที่ยังไม่แต่งงานหรือแต่งงานแล้วแต่ยังไม่เคยมีเพศสัมพันธ์กับคู่สมรส มีโทษด้วยการเฆี่ยน 100 ครั้ง และจำคุก 1 ปี การดื่มสุรา มีโทษเฆี่ยน 40 ครั้งหากผู้กระทำผิดนั้นเป็นมุสลิม แต่สำหรับผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมดื่มสุราในที่สาธารณะมีโทษแค่ปรับเท่านั้น อย่างไรก็ตามในระยะแรกของการบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามของบรูไนนั้นบทลงโทษในลักษณะดังกล่าวนี้ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ แต่คาดว่าในปลายปี 2015 ซึ่งเป็นระยะที่ 3 ของการบังคับใช้กฎหมายนี้จะถูกนำมาบังคับใช้อย่างแน่นอน ซึ่งหากบรูไนบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามอย่างเต็มรูปแบบได้ตามที่กำหนด จะเป็นประเทศมุสลิมประเทศแรกในโลกที่มีการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวอย่างเต็มรูปแบบ ในขณะที่ประเทศมุสลิมในตะวันออกกลาง ซึ่งแม้มีกฎหมายชารีอะห์มาช้านานแล้วก็ตามแต่การบังคับใช้อย่างจริงจังและระดับการบังคับใช้จะแตกต่างกันไป โดยยังไม่มีประเทศใดเลยที่มีการบังคับใช้กฎหมายนี้อย่างเต็มรูปแบบ

นอกจากนี้พร้อมกันกับการบังคับใช้กฎหมายอาญาอิสลามหรือชารีอะห์ของบรูไนในครั้งนี้ บรูไนก็ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายภายใต้เขตอำนาจของศาลชารีอะห์หรือศาลศาสนาจำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติสภาศาสนาและศาลยุติธรรม (Religious Council and Kadis Courts Act) มาตรา 77 พระราชบัญญัติศาลศาสนา (The Syariah Courts Act) มาตรา 184 และ กฎระเบียบว่าด้วยหลักฐานศาลศาสนา (Syariah Courts Evidence Order) และยังได้มีการตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลกฎหมายอาญาอิสลามหรือกฎหมายชารีอะห์ 2 คณะด้วยกัน ได้แก่ คณะกรรมการดำเนินงานสำหรับการบังคับใช้กฎหมายตามราชกิจจานุเบกษา และคณะกรรมการเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับกฎหมายอาญาอิสลามหรือกฎหมายชารีอะห์นั่นเอง

บทส่งท้าย

อาจจะเห็นได้ว่าหลังจากที่ทางการบรูไนที่นำโดยองค์สูงสุดด้านสมเด็จพระราชาธิบดีฮัสซานัล โบลเกียร์ได้นำพาประเทศของพระองค์เข้าสู่การบังคับใช้กฎหมายชารีอะห์ซึ่งเป็นการจัดระเบียบสังคมและการบริหารกิจการบ้านเมืองโดยยึดหลักการที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและแนวทาง

ของศาสนานบีมุฮัมมัด นำมาบังคับใช้ภายในประเทศ ทำให้รัฐบาลบรูไนเองได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมากจากทั้งภายในและนอกประเทศ แม้กระทั่งชาวบรูไนเองได้ทำการวิพากษ์วิจารณ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์เพราะพวกเขาไม่สามารถคัดค้านได้อย่างเปิดเผย ในขณะที่ข้าหลวงใหญ่สิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติได้ประณามกฎหมายชารีอะห์นี้ นักวิชาการและสื่อมวลชนต่างประเทศให้ความเห็นว่า สาเหตุที่องค์สูงสุดด้านสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งบรูไนในศาสนาอิสลามพระองค์นี้ทรงประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวอาจมาจากการที่ทรงพระชนมพรรษามากขึ้น ทำให้ทรงเคร่งครัดในศาสนาอิสลามมากขึ้น นอกจากนี้โดยที่ได้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองในหลายประเทศในตะวันออกกลางในช่วงที่ผ่านมา การประกาศใช้กฎหมายในลักษณะเข้มงวดมีโทษรุนแรงของบรูไนนี้อาจเพื่อเป็นการป้องปรามสิ่งที่เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงและความสงบภายในประเทศนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามประชาชนชาวบรูไนเองก็คงมีความปรารถนาและมีความต้องการที่อยากจะเห็นประเทศของตนเองมีความสงบสุขและสันติสุขอย่างแท้จริงให้เกิดขึ้นทั้งในโลกนี้และในโลกหน้าอีกด้วย เหมือนกับคำขวัญประจำชาติของบรูไนเองที่กล่าวเอาไว้ว่า “Always in service with God’s guidance” หรือ “น้อมรับใช้ตามแนวทางของพระเจ้า (อัลลอห์)” นั่นเอง

บรรณานุกรม

- จรัญ มะลูลีม กิติมา อมรทัต และพรพิมล ศรีโชติ. (2539). **ไทยกับโลกมุสลิม: ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม**. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา.
- นิขานท์ สิงหพุทธางกูร. (2556). **ระบบการปกครองท้องถิ่นของประเทศเนอการาบรูไนในศาสนาอิสลาม**, กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วิทย์ บัณฑิตกุล. (2555). **เนการาบรูไนในศาสนาอิสลาม**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์.
- สามารถ ทองเฟื้อ. (2550). “เนการาบรูไนในศาสนาอิสลาม” ในวารสารเอเชียรายปี 2550/2007, กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถานเอกอัครราชทูต ณ บันดาร์เสรีเบกาวัน, จดหมายข่าวบันดาร์ฯ. ฉบับเดือนเมษายน 2557 (Vol.4/2014).
- สถานเอกอัครราชทูต ณ บันดาร์เสรีเบกาวัน. จดหมายข่าวบันดาร์ฯ. ฉบับเดือนพฤษภาคม 2557 (Vol.5/2014).
- Braighlinn,G. (1992). **Ideological Innovation under Monarchy: Aspects of Legitimation Activity in Contemporary Brunei**. Amsterdam: VU University.
- Government of Brunei Darussalam. (1988). **Brunei Darussalam in Profile**, London: Shandwick

Gunn, G, Language. (1997). **Power and Ideology in Brunei Darussalam**, Ohio: Center for Government of Brunei Darussalam.

Michael Leiter. (2001). **Dictionary of the Modern Politics of South-East Asia**. 3rd edition. London: Routledge.

Siddique. (1985). **Negara Brunei Darussalam : A New Nation but an Ancient Country**. Southeast Asian Affairs. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.